

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Життя сучасної людини відрізняється надзвичайно високим рівнем інформативності. Суттєві зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві під впливом активних трансформаційних процесів, проникають в усі сфери життєдіяльності людини, впливають на потреби, інтереси, ідеали, світогляд тощо. Різноманітність інформації, її джерела, а також способи інформаційно-психологічних впливів, які удосконалюються з кожним днем, висувають підвищені вимоги до особистості та її можливостей щодо відповідної переробки одержуваних відомостей. У ситуації дефіциту часу та браку знань і в цілях економії власних ресурсів люди часто схильні автоматично приймати або відкидати будь-який (інформаційний, соціальний та інший) вплив. У зв'язку з цим актуальним є дослідження навіюваності як психологічного феномена, який проявляється при взаємодії особистості із соціальним середовищем і відображує ступінь піддатливості особистості цим впливам.

Міждисциплінарні дослідження феномену навіюваності, що зосереджують увагу на його загальних і окремих аспектах, здійснюються в психології, педагогіці, соціології, медицині, криміналістиці, культурології.

У психологічній науці навіюваність особистості розглядається з позицій декількох підходів: соціально-психологічного (Г. П. Антонова, В. М. Бехтерев, Л. Л. Васильєв, А. А. Востриков, А. М. Ковальов, І. С. Кон, О. Є. Личко, С. Московічі, Ю. О. Рижкін, В. Ф. Сафін, О. П. Слободяник, Б. Д. Паригін, В. А. Петровський, Б. Ф. Поршнєв, В. А. Часов, І. Є. Шварц), психофізіологічного (П. К. Анохін, Л. Л. Васильєв, В. В. Козача, І. П. Павлов, К. І. Платонов, А. Ю. Фетісов), особистісного (Б. Д. Карвасарський, В. М. М'ясищев). В. Н. Куликов, Ю. О. Рижкін подальші перспективи вивчення навіюваності зв'язують із реалізацією комплексного підходу.

Сьогодні розробка питань з навіюваності ведеться у двох напрямках: один із них пов'язаний з вивченням зовнішніх чинників, що сприяють прояву навіюваності, інший – із вивченням особистості, на яку спрямований вплив. У рамках другого напрямку навіюваність вивчається в контексті досліджень адаптивної й неадаптивної активності особистості (М. І. Буянов, Є. І. Вахромов, І. А. Джидарьян, О. І. Захаров, А. А. Налчаджян, В. А. Петровський); інформаційної безпеки особистості (Г. В. Грачов, Л. П. Гримак, Г. В. Ємельянов, С. К. Роцин, В. Д. Шадриков); як механізм саморегуляції (О. В. Алексєєв, В. Н. Богданович, Є. М. Каструбін, Е. Кує, В. С. Лобзін, О. С. Ромен); як один з механізмів соціалізації особистості (Г. М. Андрєєва, Є. І. Волков, В. Ю. Зав'ялова, Р. К. Роцин, Н. Д. Суботіна); як один з факторів педагогічного впливу та формування мотиваційної сфери у

дітей (М. П. Волобуєва, С. В. Кравков, Г. Лозанов, І. Ф. Манілов, Г. Розенфельд, А. А. Токарський, І. Є. Шварц, І. В. Юрова); як інструмент соціального впливу (Г. А. Амінів, Г. В. Грачов, Г. С. Джоуетт, В. О'Доннел, Д. Маркс, Г. Г. Почепцов, В. Ф. Прокоф'єв, В. П. Шейнов, Е. Шостром, Р. Чалдіні); як властивість особистості, що сприяє ефективності психотерапевтичного впливу (В. В. Бангевіц, І. Бернгейм, С. П. Боткін, П. І. Буль, Б. Д. Карвасарський, К. В. Пиркова, Н. І. Пов'якель, В. Є. Рожнов, А. Г. Сафронов, О. М. Свядош, Л. Шертюк).

Однак, незважаючи на досить велику кількість робіт, присвячених вивченню навіюваності, аналіз літератури показав недостатню розробленість загальних аспектів проблеми теоретико-методологічного характеру, яка не дозволяє скласти цілісне уявлення про цей феномен. Спостерігається певний дефіцит досліджень, присвячених навіюваності як самостійному явищу, а також відсутність робіт, спеціально спрямованих на вивчення навіюваності як інтегральної властивості особистості.

У даній роботі дослідження навіюваності здійснюється з позицій диференційно-психологічного підходу. Науковий пошук спрямовано на вивчення індивідуальних відмінностей між людьми, які відбиваються в психологічних особливостях навіюваності особистості, в різноманітті й характері її проявів, включаючи індивідуально-типологічні фактори, що детермінують специфіку навіюваності (співвідношення її показників).

Таким чином, соціальна і практична актуальність предмета дослідження та недостатня розробленість низки питань, пов'язаних із індивідуальною специфікою навіюваності, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Індивідуально-психологічні прояви навіюваності як властивості особистості».

Зв'язок роботи з науковими планами. Дисертаційна робота є частиною наукових досліджень кафедри загальної і диференціальної психології («Теоретико-методологічні засади дослідження типового та індивідуального в структурі особистості професіонала». Номер державної реєстрації 0109V000193). Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського (протокол № 4 від 29 листопада 2007 р.) та узгоджена Радою по координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології України (протокол №1 від 23 лютого 2010 р.). Автором досліджувалися індивідуально-психологічні прояви навіюваності як властивості особистості.

Мета роботи полягає в теоретико-емпіричному обґрунтуванні структури навіюваності як стійкої властивості особистості, у пошуку

поєднань її компонентів та індивідуально-психологічних особливостей осіб, що відрізняються специфікою навіюваності.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми навіюваності особистості визначити психологічний зміст феномену; дослідити структуру навіюваності як складної властивості особистості, обґрунтувати та описати компонентний склад якісних показників.

2. Виявити спектр властивостей особистості, гіпотетично пов'язаних із показниками навіюваності.

3. Розробити програму емпіричного дослідження; створити систему психодіагностичних методів і процедур, спрямованих на діагностику експлікованих показників навіюваності та характеристик особистості, які пов'язані з ними.

4. Емпірично дослідити показники навіюваності у співвідношенні з певним спектром властивостей особистості.

5. Дослідити індивідуально-психологічні особливості особистості досліджуваних, які відрізняються рівнем навіюваності та певним якісно-кількісним поєднанням її показників.

Об'єкт дослідження: психологічні особливості навіюваності як складної властивості особистості.

Предмет дослідження: якісні показники навіюваності та індивідуально-психологічні особливості їх прояву.

Гіпотеза дослідження: Навіюваність є складною і цілісною властивістю особистості, яка представлена показниками, що відображають психологічну сутність означеного феномену і визначають канал прийняття впливу: емоційна чутливість, залежність, некритична відкритість новому, готовність додержуватися впливу. Певне поєднання цих якісних компонентів утворює тип навіюваності. Індивідуальні відмінності представників різних типів навіюваності виявляються в специфіці прояву психологічних властивостей особистості, що пов'язані з навіюваністю.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз літератури з даної проблематики); емпіричні (спостереження, тестування, опитування); статистичні методи обробки даних (кореляційний, факторний аналіз, t-критерій Ст'юдента) із використанням комп'ютерної програми SPSS 14.0; методи якісного аналізу (контент-аналіз, метод «асів», метод «профілів»).

Відповідно до мети і завдань дослідження було створено комплекс психодіагностичних методик, що спрямовані на:

а) емпіричне дослідження навіюваності та її показників, що експліковані в даній роботі. З цією метою у співавторстві з науковим

керівником було створено «Тест-опитувальник навіюваності» (Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 29692);

б) діагностику властивостей особистості, які гіпотетично пов'язані з параметрами навіюваності, а саме: властивостей темпераменту («Методика визначення психологічної характеристики темпераменту» Д.Я. Райгородського); адаптивних та соціально-перцептивних властивостей особистості («Тест-опитувальник соціальної адаптивності особистості» О.П. Саннікової, О.В. Кузнецової, «Тест-опитувальник психологічної проникливості» О.П. Саннікової, О.А. Кисельової, опитувальник Д. Кейрсі для визначення соціального типу особистості); механізмів психологічного захисту та емоцій, що пов'язані з ними (опитувальник «Індекс життєвого стилю» Г. Келлермана, Р. Плутчека, Г. Конте); діагностику широкого кола властивостей особистості («Методика діагностики рівня суб'єктивного контролю» Д. Роттера, «Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник» Р. Кеттелла).

Дослідження проводилося на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Вибірку дослідження склали 206 осіб. Окремо вибірку стандартизації склали 258 осіб.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в наступному:

- *вперше* в контексті континуально-ієрархічного підходу *надано* системну характеристику навіюваності як складної властивості особистості, яка на якісному рівні представлена показниками, що розкривають психологічну сутність феномену: емоційною чутливістю, залежністю, некритичною відкритістю новому, готовністю додержуватися впливу; теоретично *обґрунтовані*, й емпірично *виділені і описані* типи навіюваності (диспозиції), які засновані на якісно-кількісному поєднанні її показників; *доведено*, що особам, які розрізняються за індивідуально-психологічним типом навіюваності, властива певна специфіка властивостей особистості, закономірно пов'язаних з компонентами навіюваності; емпірично *визначені* переваги в виборі каналів прийняття впливу; описані психологічні портрети особистостей з різним типом навіюваності;

- *уточнено* уявлення про навіюваність як властивість особистості, яка пов'язана із загальною чутливістю особистості й проявляється в сприйнятливості до діяння навіть слабких стимулів;

- *доповнено* уявлення про навіюваність у контексті її взаємозв'язків з певними властивостями особистості, а також уявлення про її функціональне призначення.

Практичне значення дисертації. Створено у співавторстві з науковим керівником оригінальний "Тест-опитувальник навіюваності", призначений

для діагностики показників феномену. Апробація тесту показала його достатню валідність та надійність, що дає підстави для його використання і в наукових, і у практичних цілях (при психологічному консультуванні, у психотерапії, при профвідборі).

Результати дослідження навіюваності було впроваджено в навчальний процес Південноукраїнського національного педагогічного університету (акт про впровадження №3 від 14 квітня 2010 р.), Одеського національного політехнічного університету (акт про впровадження №5 від 19 квітня 2010 р.) при викладанні деяких розділів курсів "Загальної психології", "Диференціальної психології" і на практичних заняттях за курсом "Основи психодіагностики", а також у змісті лекційного курсу «Психолого-педагогічна компетентність сучасного вчителя» в Одеському обласному інституті удосконалення вчителів (акт про впровадження №2 від 7 квітня 2010 р.).

Особистий внесок автора у роботи, що виконані в співавторстві. Автором було визначено психологічний зміст феномену навіюваності, виділені й описані його структурні компоненти, сформульовані й здійснені проміжні дослідницькі завдання на різних етапах створення й апробації оригінальної методики; самостійно проведені збір емпіричного матеріалу, а також обробка отриманих емпіричних даних і їх наступна інтерпретація.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційного дослідження було представлено і обговорено на Міжнародній науково-практичній конференції "Розвиток особистості професіонала в умовах соціально-освітніх трансформацій суспільства: теорія і практика" (Одеса, 2007); на другій Міжнародній науково-практичній конференції «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти» (Київ, 2009); Всеукраїнському науково-практичному семінарі "Проблеми психолого-педагогічного супроводу підготовки фахівців у віщій школі" (Одеса, 2006); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми психологічної безпеки: особистість, суспільство, держава» (Одеса, 2010); на засіданнях кафедри загальної та диференціальної психології та науково-методологічних семінарах Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (2010).

Публікації. Результати дослідження представлені у 9 публікаціях: 8 статей, з яких 5 опубліковані в фахових наукових виданнях України, 1 свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір.

Структура та обсяг дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок комп'ютерного тексту, основний текст викладено на 180 сторінках. У роботі міститься 22 таблиці, 14

рисунків; додатки (2) розміщені на 12 сторінках. Список використаних джерел становить 270 праць українських та зарубіжних авторів, поданий на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза й завдання дослідження; розкриті наукова новизна й практичне значення роботи, наведені відомості про особистий внесок автора, апробацію, впровадження та публікації, що висвітлюють результати дослідження.

У першому розділі "Теоретико-методологічний аналіз навіюваності як властивості особистості" здійснено огляд напрямків і підходів до вивчення навіюваності та розуміння її сутності, розкрито психологічний зміст феномену і окреслено його компоненти з позицій континуально - ієрархічного підходу до вивчення структури особистості та її властивостей, описано якісні показники навіюваності та проаналізовано спектр властивостей особистості, що гіпотетично пов'язані з нею.

Аналіз літератури показав, що питання навіюваності розглядаються, в основному, за двома напрямками. Один з них поєднує роботи, поле дослідження яких становить вивчення зовнішніх факторів навіюваності. У контексті досліджень цього напрямку навіюваність розглядається як зворотна сторона процесу впливу, і тому головна увага в них приділяється виявленню загальних закономірностей, а також умов і способів психічного впливу, що сприяють його ефективності (О. Г. Астахов, Г. О. Гончаров, В. В. Кондрашов, С. С. Лібих, В. Ф. Петренко, Ю. О. Рижкін, А. Ш. Тхостов). В межах другого напрямку, який об'єднав соціально-психологічний, психофізіологічний, особистісний підходи, навіюваність розглядається як характеристика особистості, що забезпечує прийняття зовнішнього психічного впливу. Цей напрямок представлено психофізіологічною (А. П. Анохін, К. І. Платонов, І. П. Павлов, А. А. Ухтомський), психоаналітичною (Д. Барбер, Е. Джонс, З. Фрейд, Ш. Ференці, Л. Шерток), верифікаційною (О. М. Свядош), соціально-психологічною (В. М. Бехтерев, В. Н. Куликов, Б. Ф. Поршнев) концепціями навіюваності. У контексті цих досліджень навіюваність розглядається як властивість, яка має внутрішні особистісні детермінанти, але остаточно встановлюється у процесі соціалізації особистості. У межах особистісного підходу виділяється велика кількість робіт, у яких розуміння навіюваності обмежується уявленнями про неї як інструменті психотерапевтичного впливу (В. В. Бангевіц, Г. С. Беляєв, П. І. Буль, В. Є. Рожнов, О. І. Слободяник та ін.).

Аналіз літератури свідчить про те, що в багатьох роботах навіюваність розглядається як феномен переважно афективної природи, який формується у сфері підсвідомості та характеризується рядом специфічних ознак (В. В. Козача, В. В. Кондрашов, Е. О. Костандов, М. Л. Лінецький, З. Фрейд, Л. Шерток).

Найважливіший аспект розробки проблеми навіюваності особистості у даному дослідженні пов'язаний з пошуком методологічного підґрунтя для вивчення психологічних складових феномена. У якості такого підґрунтя була обрана континуально - ієрархічна концепція структури особистості та її властивостей О. П. Саннікової. Навіюваність з позицій цього підходу розглядається як складна і багатокомпонентна, але цілісна властивість, у складі якої виділяються три рівні: формально-динамічний (який включає форму, динаміку та модальнісні характеристики навіюваності); змістовно-особистісний (який визначає індивідуальну сприйнятливність до певних змістовних аспектів інформації); соціально-імперативний (який визначає сприйнятливність до ідей, що обумовлені нормами соціального середовища, які закладаються в особистості, минаючи індивідуальний досвід, через соціальний імператив).

На даному етапі дослідження навіюваності увага зосереджена на її складових, що відносяться до базового рівня, а саме – на якісних показниках, які містять інформацію про психологічну сутність феномену. Аналіз літератури і наші попередні дані дозволили експлікувати та описати комплекс якісних показників навіюваності, які представлені емоційним, захисно-регулятивним, когнітивним і поведінковим компонентами.

Певні дані про *емоційну складову* навіюваності наведено в роботах Е. Блейлера, Г. О. Гончарова, М. М. Лінецького, Н. Петрова, З. Фрейда, Л. Шертока. Наявність афективного компоненту в структурі сугестивності пов'язана з функціональним призначенням емоцій. Ряд авторів (А. Є. Ольшаннікова, І. В. Пацявичюс, О. П. Саннікова, О. Я. Чебикін) підкреслюють провідну роль емоцій вже на рівні первинного орієнтування, коли здійснюється фільтрація окремих стимулів і сигналів, що надходять із зовнішнього середовища. Високі значення цього показника свідчать про вразливість, сприйнятливність, чутливість та чуйність особистості. Низькі значення – про нечутливість та емоційну відстороненість. Доцільність виділення в структурі навіюваності *захисно-регулятивного* компоненту походить з уявлень про охоронну та регулятивну функції навіюваності та її зв'язок із функціонуванням захисних механізмів (М. Є. Бурно, Б. Д. Карвасарський, В. Д. Менделевич, В. Н. М'ясищев, О. С. Романова, О. С. Ромен). Високі значення показника вказують на труднощі в прийнятті

рішень, залежність, орієнтацію на думки інших, внутрішню напруженість. Низькі значення свідчать про незалежність, рішучість. Дані про зв'язки навіюваності з особливостями когнітивної сфери особистості (В. М. Бехтерев, Г. Лозанов, Ю. Л. Нуллер, В. Л. Райков, Г. Розенфельд, І. Є. Шварц, І. Ю. Шехтер) покладені в основу виділення *когнітивного компонента*. Високі значення показника вказують на некритичне та відкрите прийняття інформації, низькі – на критичність та закритість. Певна інформація про *поведінковий компонент* навіюваності наведена в роботах В. М. Бехтерева, Л. С. Мухіної, Б. Сідіса, І. Є. Шварца. Високі значення показника свідчать про неусвідомлене та мимовільне прийняття впливу, веденість, наслідуваність, низькі – про нечутливість до дії стимулів, негативізм.

Встановлено, що чинники навіюваності розподіляються на ситуативні та постійні. До ситуативних відносять стан психічної або фізичної втоми, виснаженості, недостатню поінформованість про предмет впливу, дефіцит часу, стан невизначеності, способи та умови здійснення впливу. Постійними детермінантами вважаються індивідуальні властивості особистості, на базі яких розвивається навіюваність, а також виховання і система соціальних відносин (С. М. Астахов, І. Т. Бжалава, П. І. Буль, Л. Л. Васильєв, Г. В. Грачов, О. І. Захаров, Є. М. Каструбин, А. М. Ковальов, В. М. Куликов, О. Н. Лебедєв-Любимов, В. С. Лобзін, С. Московічі, С. С. Петров, О. П. Слободяник, О. Ш. Тхостов).

У літературі є певна інформація про зв'язок навіюваності з різнорівневими характеристиками особистості: типологічними властивостями нервової системи (Р. Нурмі, М. М. Обозов, Ю. О. Рижкін, Н. К. Тонг, Г. Е. Суворов), властивостями темпераменту (Г. Айзенк, В. А. Бакєєв, О. І. Захаров, О. Є. Личко, К. І. Платонов, П. Д. Шабанов, І. Є. Шварц). Серед характерологічних особливостей, що пов'язані з навіюваністю, у літературі виділяються занижена самооцінка, вразливість, уразливість, довірливість, дисциплінованість, ретельність, наївність, простодушність, слабка воля, нерішучість, боязкість, несміливість, низький рівень прагнення до самовираження, колегіальність (В. А. Бакєєв, А. В. Петровський, О. С. Ромен, Ю. О. Рижкін, В. Ф. Сафін, І. Є. Шварц).

Встановлено, також, що навіюваність пов'язана із такими чинниками як вік, професійна та гендерна належність, ієрархічні відносини (М. І. Буянов, О. І. Захаров, Л. Левенфельд, В. А. Петрик, А. Т. Філатов).

У другому розділі – «Програма емпіричного дослідження навіюваності в системі властивостей особистості» – викладено принципи організації та логіку емпіричного дослідження, окреслено основні його напрями, обґрунтовано вибірку, визначено методичну процедуру дослідження

навіюваності та пов'язаних із нею властивостей особистості, висвітлено результати апробації оригінального «Тест-опитувальника навіюваності».

Аналіз існуючого психодіагностичного інструментарію виявив певний дефіцит методик, що направлені на вивчення навіюваності як самостійного психологічного феномену і відсутність методик, що діагностують її компонентний склад. На основі аналізу літератури та власних попередніх емпіричних досліджень, що проводилися за допомогою спостереження, інтерв'ю, контент-аналізу нестандартизованих самозвітів, були отримані відомості, які доповнили уявлення про феноменологію навіюваності. Для вирішення завдань дослідження і відповідно до вимог психометрики у співавторстві з науковим керівником було розроблено методику, яка відповідає теоретичним уявленням про структуру та психологічну сутність феномену і спрямована на діагностику якісних показників навіюваності – «Тест-опитувальник навіюваності». Методика діагностує представлені певними показниками емоційний (емоційна чуйність), захисно-регулятивний (залежність), когнітивний (некритична відкритість новому), поведінковий (готовність додержуватись впливу) компоненти навіюваності. Перевірка індикаторів-тверджень за допомогою факторного аналізу підтвердила теоретично закладену структуру оригінальної методики. Створений тест-опитувальник було перевірено на надійність і валідність за допомогою методів розподілу навпіл, повторного і паралельного тестування. За результатами перевірки була підтверджена можливість його використання не тільки в наукових, але й в практичних цілях.

Для вивчення теоретично позначеного кола властивостей особистості, що співвідносяться з навіюваністю, був здійснений підбір адекватного психодіагностичного інструментарію. Комплекс методик склали: «Методика визначення психологічної характеристики темпераменту» Д. Я. Райгородського; «Тест-опитувальник соціальної адаптивності особистості» О. П. Саннікової, О. В. Кузнєцової; «Тест-опитувальник психологічної проникливості» О. П. Саннікової, О. А. Кисельової; методика «Індекс життєвого стилю» Г. Келлермана, Р. Плутчека, Г. Конте; опитувальник Д. Кейрсі для визначення соціального типу особистості; «Методика діагностики рівня суб'єктивного контролю» Д. Роттера; «Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник» Р. Кеттелла.

У третьому розділі «Результати емпіричного дослідження індивідуально-психологічних проявів навіюваності як властивості особистості» представлені емпіричні дані, які розкривають характер взаємозв'язків навіюваності з властивостями особистості, що супроводжують її прояви; специфіку угруповання виділених показників; результати

диференціально-психологічного аналізу, спрямованого на вивчення психологічних особливостей осіб, які відрізняються рівнем та типом навіюваності.

Кореляційний аналіз виявив характер зв'язку між показниками навіюваності та показниками темпераменту, адаптивності, психологічної проникливості, механізмами психологічного захисту, локусу контролю та іншими властивостями особистості, що співвідносяться з навіюваністю.

У табл. 1 наведені результати кореляційного аналізу якісних показників навіюваності та деяких характеристик індивідуальності.

Таблиця 1

Значимі кореляційні зв'язки між якісними показниками навіюваності та показниками темпераменту і соціальної адаптивності

Показники властивостей, що вивчаються		Якісні показники навіюваності				
		ЕЧ	З	НВН	ГДВ	ЗПН
Показники темпераменту (ІТНТ 206)	Е			440**		
	Р			-187**		
	ЕЗ	493**	324**		204**	395**
	ТР		-149*	264**		
	А	-351**	-210**		-235**	-294**
	Щ	160*		-142*	296**	178*
Адаптивність						
Показники адаптивності (ІТАТ 206)	ШОСС			260*		
	ЛІСС	-422**	-245*		-414**	-351**
	ТОСО	-380**	-249*	211*	-271*	-278**
	УЕП	-519**	-392**		-318**	-452**
	ГЗ	-252**				
	ГПН	-311**		297**		
	ГДМ	-228*	-213*	289**	-272*	
	ЗПА	-473**	-333**	300**	-338**	-344**
ПЗЗ			283**			

Примітка: позначка ** – $p \leq 0.01$, позначка * – $p \leq 0.05$; умовні позначення: ЕЧ – емоційна чутливість, З – залежність, НВН – некритична відкритість новому, ГДВ – готовність додержуватися впливу, ЗПН – загальний показник навіюваності, Е – екстраверсія, Р – ригідність, ЕЗ – емоційна збудливість, ТР – темп реакцій, А – активність, Щ – щирість, ШОСС – широта охопту сигналів соціуму, ЛІСС – легкість ієрархізації сигналів, ТОСО – точність орієнтації у соціальних очікуваннях, УЕП – усталеність

емоційного переживання, ГЗ – готовність змінюватися, ГПН – готовність до подолання невдач, ГДМ – готовність до дії для досягнення мети, ЗПА – загальний показник адаптивності, ПЗЗ – показник загальної задоволеності.

З наведеної таблиці видно, що загальний показник навіюваності (ЗПН) і більшість первинних показників виявляють зв'язок із додатнім полюсом показника темпераменту «емоційна збудливість» (ЕЗ) і від'ємним полюсом показника «активність» (А). Отримані зв'язки підтвердили припущення про те, що навіюваність співвідноситься з високою чутливістю, яка проявляється в легкості й швидкості емоційного реагування на різноманітні впливи, а також з низькою активністю, спрямованою на обробку й перетворення сигналів зовнішнього середовища. Від'ємні зв'язки загального показника і більшості первинних показників навіюваності з показниками адаптивності свідчать про те, що навіюваність як епіфеномен пасивного (неструктурованого, що охоплює лише окремі аспекти) сприйняття, взаємодіє з тим полюсом адаптивності, що характеризується частою зміною емоцій, недиференційованим сприйняттям соціального контексту, та недостатньою здатністю до активного самостійного рішення проблем.

За підсумками кореляційного аналізу встановлена також наявність зв'язку навіюваності зі способами сприйняття й оцінки інформації (показник «інтуїція») та прийняття рішення (показник «почуття»). Перший показник вказує на сприйняття інформації декількома каналами водночас, другий означає орієнтацію на етичні моменти у прийнятті рішень. Від'ємний зв'язок навіюваності з інтернальним локусом контролю, який відображає суб'єктивну міру особистої відповідальності за здійснюваний вибір, свідчить про те, що навіюваність супроводжується недостатньою залученістю до життя і недостатнім контролем над подіями власного життя. Отримано додатні зв'язки навіюваності з механізмами психологічного захисту (крім інтелектуалізації), а також факторами особистості: м'якосердість (I^+), чутливість ($F3^+$), висока тривожність ($F1^+$), залежність ($Q2^-$), конформізм ($F4^+$), слабкість Я (C^-), низька зарозумілість ($Q3^-$), афектотімія (A^+), гіпотімія (O^+), висока еґо-напруженість ($Q4^-$).

У результаті факторного аналізу показників усіх досліджуваних психологічних властивостей була отримана модель, яка містить чотири біполярних фактори: «висока тривожність – екстернальність», «екстраверсія – інтроверсія», «динаміка – статика», «незалежність – низька чутливість». Показники навіюваності увійшли в два фактори. Поряд із більшістю показників навіюваності перший фактор об'єднав показники психологічних характеристик, які відображають загальну тривожно-захисну тенденцію особистості, її уразливість при взаємодії із середовищем,

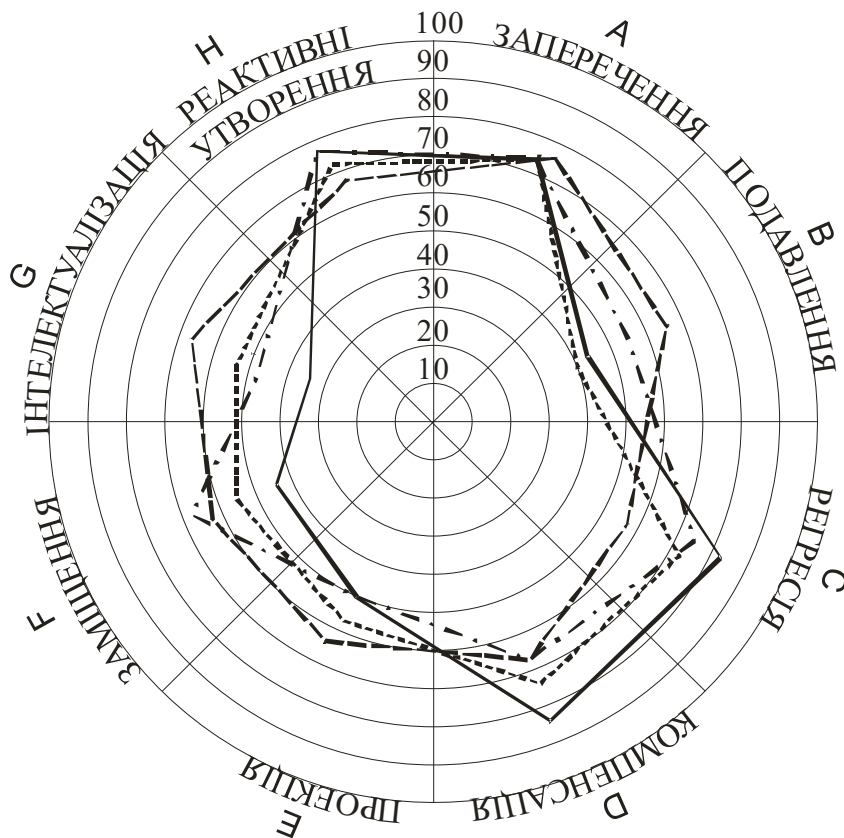
нездатність до опору. Об'єднання показників, що ввійшли у другий фактор, обумовлено змістом ознак, які відображають відкрити, але не завжди ефективну форму взаємодії із довкіллям.

За підсумками якісного аналізу було вивчено індивідуальні відмінності в прояві темпераменту, адаптивності, психологічної проникливості, механізмів психологічного захисту, локусу контролю, особистісних переваг, що характеризують соціальні типи особистості за Д. Кейрсі, факторів особистості за Р. Кеттеллом у осіб з різною диспозицією навіюваності. За допомогою методу «асів» було виділено групи осіб із високим і низьким рівнем навіюваності та групи осіб, що характеризуються домінуванням одного з компонентів навіюваності, тобто виявлені полімодальні та мономодальні типи навіюваності. Метод «профілів» дозволив встановити специфічне для кожного типу поєднання показників властивостей особистостей, які співвідносяться з навіюваністю. Було вивчено та описано психологічні портрети особистостей із полімодальними та мономодальними типами навіюваності.

На рис. 1 зображені профілі механізмів психологічного захисту у представників мономодальних типів навіюваності.

Емоційний тип навіюваності (ЕТН) відрізняється найвищим рівнем напруженості психологічних захистів, з домінуванням механізмів компенсації (D) і регресії (C). Цей тип характеризує людей уразливих, схильних до переживання печалі в ситуаціях фрустрації, до зайняття оборонної позиції. Їх самосприйняття відрізняється підсвідомим прагненням обмежити власну особистість шляхом ототожнення себе тільки з окремою її частиною, яка не викликає занепокоєння або внутрішнього протесту. При відчутті вичерпаності внутрішніх ресурсів вдаються до форм поведінки, обумовлених дією механізму регресії, що спричиняє до зміщення в емоційних стосунках у бік інфантильних, незрілих форм.

Залежний тип навіюваності (ЗТН), в якому домінують механізми «реактивні утворення» (H) і «компенсація» (D), характеризує людей із вираженою афіліативною потребою, які відчувають несамодостатність, а також із гіпертрофованою вираженістю соціально схвалених рис.

	A	B	C	D	E	F	G	H
—ETN	73	43	81	84	50	44	33	79
---ZTN	72	40	72	74	57	55	52	77
--VTN	76	66	59	68	64	62	68	67
...PTH	72	54	74	68	61	68	49	79

Рис. 1. Особливості механізмів психологічного захисту в осіб із мономодальними типами навіюваності

Розвиток цих рис у структурі особистості з залежним типом навіюваності сприяє виникненню ілюзорного відчуття соціальної захищеності, в якому вони відчують гостру потребу.

У структурі відкритої навіюваності (VTN) переважають механізми «заперечення» (A), «компенсація» (D), та «інтелектуалізація» (G). Особистостям із цим типом навіюваності властиві відсутність критичності в сприйнятті інформації, фактів і самих себе, самовиправдання, самообман, перебільшення ролі негативних обставин, довільність у тлумаченні подій. Особи з відкритою навіюваністю дуже чутливі до впливів з боку інших людей, якщо вони сприймаються як дружні. Відкрита навіюваність пов'язана з прагненням до відчуження від емоцій.

У профілі захисних механізмів навіюваності поведінкового типу (PTH) домінують механізми «реактивні утворення» (H) і «регресія» (C). Особи з цим типом навіюваності характеризуються тенденцією до спрощених дій,

прагненням відповідати загальноприйнятим стандартам поведінки, чутливі до впливу реклами, потребують стимуляції ззовні. У ситуаціях, що вимагають прийняття складних рішень, автоматично додержуються порад інших людей.

ВИСНОВКИ

В дисертаційній роботі здійснено дослідження феномена навіюваності з позицій диференціально-психологічного підходу. Відповідно до мети і завдань дослідження розробка проблеми велась в двох напрямках. Перший пов'язаний із необхідністю концептуалізації феномену, що вивчається, та пошуком його структурних компонентів і внутрішніх детермінант, другий – із теоретичним обґрунтуванням вибору властивостей особистості, які аранжують прояви навіюваності, тобто, з розглядом навіюваності в системі властивостей особистості.

1. У дослідженні навіюваність розглядається як пов'язана з певними стійкими та ситуаційними особливостями особистості властивість, яка характеризує індивідуальний ступінь сприйнятливості до зовнішнього психічного впливу, що здійснюється переважно вербальним способом.

Дослідження навіюваності в контексті континуально-ієрархічної концепції структури особистості показало, що навіюваність як властивість особистості є континуальним утворенням, яке специфічно проявляється на всіх структурних рівнях. У цьому дослідженні вивчається якісний рівень навіюваності, що відображає психологічну сутність феномену та містить емоційний, захисно-регулятивний, когнітивний і поведінковий компоненти, які представлені показниками «емоційна чутливість», «залежність», «некритична відкритість новому», «готовність додержуватися впливу» відповідно.

2. Встановлено, що якісні показники навіюваності відображують психологічну сутність феномену, яка виявляється в готовності до емоційного відгуку та прийняття стимулів, які надходять ззовні, у прагненні відчувати себе частиною соціального середовища та бути прийнятим ним, у некритичному засвоєнні змістовних аспектів інформаційного впливу, у веденості та готовності до реалізації враження, викликаного будь-яким органом сприйняття.

Для діагностики якісних показників навіюваності відповідно до вимог психометрики у співавторстві розроблено оригінальний «Тест-опитувальник навіюваності»; апробація методики показала достатній рівень надійності та валідності, що дозволяє використовувати її не тільки в дослідницьких, але й у практичних цілях.

3. Теоретично обґрунтовано і емпірично доведено наявність зв'язків навіюваності з низкою властивостей особистості: додатній зв'язок із показником темпераменту «емоційна збудливість» та від'ємний – з

показником «активність»; від'ємні зв'язки з адаптивністю та психологічною проникливістю; додатні – зі способами сприйняття й оцінки інформації («інтуїція») та прийняття рішення («почуття»), психологічний зміст яких полягає в емоційній залученості в процес сприйняття та в орієнтації на етичні моменти у прийнятті рішень; від'ємний зв'язок з інтернальним локусом контролю, який відображає суб'єктивну міру особистої відповідальності за здійснюваний вибір і включеність особистості в життєдіяльність; додатні зв'язки навіюваності з усіма механізмами психологічного захисту (за винятком інтелектуалізації), свідчать про функціональну спільність цих характеристик особистості. Отримано додатні зв'язки між навіюваністю і такими факторами особистості як м'якосердість (I^+), чутливість ($F3^+$), висока тривожність ($F1^+$), залежність ($Q2^-$), конформізм ($F4^+$), слабкість Я (C^-), низька зарозумілість ($Q3^-$), афектотімія (A^+), гіпотімія (O^+), висока его-напруженість ($Q4^-$).

Здійснення факторного аналізу дозволило згрупувати всі досліджувані показники й отримати чотири фактори: «висока тривожність – екстернальність», «екстраверсія – інтроверсія», «динаміка – статика», «незалежність – низька чутливість».

4. За допомогою якісного аналізу (методу «асів» і «профілів») були виділені типи навіюваності за загальним рівнем вираженості та якісно-кількісним поєднанням показників: емоційний, залежний, відкритий і поведінковий типи навіюваності; вивчені психологічні особливості осіб, що представляють виділені типи.

5. Встановлено, що для особистостей із високим рівнем навіюваності характерні підвищена емоційна збудливість і низька психічна активність, спрямована на перетворення сигналів навколишнього середовища, м'якосердість, чутливість до реакцій оточуючих, емоційна крихкість, потреба у прояві симпатії, залежність від групи, відкрите і некритичне засвоєння інформації, запозичення ідей, виражена напруженість функціонування механізмів психологічного захисту. Особи з низьким рівнем навіюваності характеризуються невисокою чутливістю, незалежністю від групи, критичною налаштованістю стосовно людей та інформаційних джерел, схильні до самоконтролю, є підозрілими, педантичними, вимогливими до оточуючих, прямолінійними.

6. Підтверджено, що в особистостей, які відрізняються якісно-кількісним поєднанням показників навіюваності, спостерігаються відмінності в прояві психологічних характеристик, пов'язаних з нею. Порівняння психологічних портретів осіб із різним типом навіюваності показало, що емоційна навіюваність характеризує людей вразливих та уразливих, з

високою вербальною культурою, вираженою оборонною позицією і вкрай низькою проникливістю. Особи з залежним типом відрізняються невпевненістю в оцінці подій, несамодостатністю, потребою в афіліації, песимізмом, вираженістю соціально схвалених рис; вони уважні й доброзичливі до партнерів, досить проникливі. Відкритий тип навіюваності характеризує людей, що відрізняються інтелектуальною відкритістю до світу у поєднанні з вираженою оборонною позицією та посиленням функціонування психологічного захисту в міжособистісних стосунках, схильних до самообману, досить адаптивних. Особи з поведінковим типом навіюваності схильні в усьому додержуватися своїх бажань, імпульсивні, недостатньо організовані, особливо сприйнятливі до впливу реклами. Виражене прагнення відповідати соціальним стандартам має більш поверхневий характер, ніж в осіб із залежним типом навіюваності.

Таким чином, доведено, що особам, які розрізняються за індивідуально-психологічним типом навіюваності, властива певна специфіка властивостей особистості, закономірно пов'язаних з компонентами навіюваності.

7. Запропоноване дисертаційне дослідження не охоплює всього кола актуальних питань, що стосуються проблеми навіюваності. Перспективним і важливим представляється дослідження співвідношення навіюваності та когнітивних особливостей особистості, а також дослідження змістовного рівня навіюваності, тобто, тих її аспектів, які співвідносяться з системою цінностей особистості.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

1. Фоля Ю. П. Психологические портреты акцентуированных личностей /Ю. П.Фоля // Наука і освіта. - 2004.- № 6-7.- С. 309- 311.
2. Фоля Ю. П. Особенности внушаемости акцентуированных личностей / Ю. П. Фоля // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. – 2008. - № 10-11. – С. 139-143.
3. Фоля Ю. П. Результаты апробации тест-опросника внушаемости /О. П. Санникова, Ю. П. Фоля // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009.- вип. 26 (50). – С. 283-288.
4. Фоля Ю. П. Группировка показателей внушаемости методом факторного анализа./ Ю. П. Фоля // Наука і освіта. – 2009. – № 8. – С. 97-100.
5. Фоля Ю. П. Співвідношення навіюваності і механізмів психологічного захисту (рос). / Ю.П. Фоля // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. / [за ред. С.Д.Максименка] – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка», 2010. – т.

7, вип. 22. – С. 197 – 203.

6. А. с. Тест-опросник внушаемости / О. П. Санникова, Ю. П. Фоля - № 29692; заявл.31. 07.09.

7. Фоля Ю. П. Специфика экстернальности - интернальности у личностей с разным уровнем внушаемости / Ю. П. Фоля : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару [«Проблеми психолого- педагогічного супроводу підготовки фахівців у вищій школі»], (Одеса, 22 грудня 2006 р.) / М-во освіти і науки України, ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – Одеса:СМИЛ, 2006. – С.155-158.

8. Фоля Ю. П. Об одном из подходов к исследованию внушаемости / Ю. П. Фоля : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Розвиток особистості професіонала в умовах соціально-освітніх трансформацій суспільства: теорія і практика»], (Одеса, 7-8 травня 2007) / М-во освіти і науки України, ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – Одеса:СМИЛ, 2007. – С. 82 - 85.

9. Фоля Ю. П. Соотношение показателей внушаемости и некоторых типов личности по Д. Кейрси / Ю. П. Фоля : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Проблеми психологічної безпеки: особистість, суспільство, держава»], (Одеса, 25 березня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, ПНПУ ім. К.Д. Ушинського. – Одеса: СМИЛ, 2010. – С. 49-52.

АНОТАЦІЯ

Фоля Ю. П. Індивідуально-психологічні прояви навіюваності як властивості особистості. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2010.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичний і емпіричний аналіз феномена навіюваності. У роботі навіюваність досліджується з позицій континуально-ієрархічного підходу до вивчення структури особистості та її властивостей і розглядається як відносно стійка інтегральна багатокомпонентна властивість особистості, яка має специфічні прояви на всіх її рівнях. На цьому етапі дослідження вивчаються якісні показники, представлені емоційним, захисно-регулятивним, когнітивним і поведінковим компонентами. Для діагностики психологічних складових феномену навіюваності у співавторстві з науковим керівником було розроблено оригінальну методику «Тест-опитувальник навіюваності».

Під час теоретичного аналізу навіюваності було виявлено психологічні

характеристики особистості, які співвідносяться з досліджуваною властивістю.

За результатами якісного аналізу були виявлені індивідуально-психологічні особливості прояву навіюваності, описані психологічні портрети осіб із різною диспозицією навіюваності.

Ключові слова: навіюваність, якісні показники навіюваності, типи навіюваності.

АННОТАЦІЯ

Фоля Ю. П. Индивидуально-психологические проявления внушаемости как свойства личности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01. – общая психология, история психологии. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского», Одесса, 2010.

В диссертационном исследовании представлен теоретический и эмпирический анализ феномена внушаемости. В данной работе внушаемость исследуется с позиций континуально-иерархического подхода к изучению структуры личности и ее свойств и рассматривается как относительно устойчивое интегральное многокомпонентное свойство личности, которое имеет специфические проявления на всех ее структурных уровнях. На этом этапе исследования изучаются качественные характеристики, которые раскрывают психологическую сущность феномена. Качественный состав показателей представлен аффективным, защитно-регулятивным, когнитивным и поведенческим компонентами. Для диагностики психологических составляющих феномена внушаемости в соавторстве с научным руководителем была разработана оригинальная методика «Тест-опросник внушаемости». Результаты апробации тест-опросника свидетельствуют о высокой степени его надежности и валидности, что позволяет использовать методику не только в научных, но и в практических целях.

В ходе теоретико-методологического анализа феномена внушаемости был выявлен ряд психологических характеристик личности, с которыми соотносится изучаемое свойство. По итогам корреляционного анализа было установлено наличие связей между качественными показателями внушаемости и показателями темперамента, адаптивности, психологической проницательности, способами восприятия и оценки информации и способами принятия решений, механизмами психологической защиты личности, локусом контроля, факторами личности по Р. Кеттеллу.

Качественный анализ позволил выделить и описать полимодальные и мономодальные типы внушаемости, образованные качественно-количественным сочетанием ее показателей, выявить индивидуальные различия в проявлениях психологических характеристик личности, связанных с внушаемостью. Доминирование одного из показателей образовало четыре мономодальных типа внушаемости: эмоциональный, зависимый, открытый и поведенческий.

Сравнение психологических портретов лиц с разным типом внушаемости показало, что для лиц с эмоциональным типом внушаемости характерны впечатлительность, ранимость, оборонительная позиция, недостаточная проницательность. Личности с зависимым типом отличаются неуверенностью в оценке событий, потребностью в одобрении, принятии доброжелательностью. Для представителей открытого типа характерны достаточно выраженная адаптивность, склонность к самообману интеллектуальная открытость. Лица с поведенческим типом внушаемости отличаются подражательностью, недостаточной организованностью, податливостью рекламному воздействию.

Установлено, что лицам с высоким уровнем внушаемости свойственны повышенная эмоциональная возбудимость и низкая психическая активность (направленная на преобразование сигналов окружающей среды). Они мягкосердечны, чувствительны к реакциям окружающих, зависимы. Лица с низким уровнем внушаемости отличаются невысокой чувствительностью, независимостью от группы, критичной настроенностью.

Ключевые слова: внушаемость, качественные показатели внушаемости, типы внушаемости.

SUMMARY

Folya J. P. Individual Psychological Signs of Suggestibility as Personality Quality. – Manuscript.

Dissertation to qualify for the Candidate of Psychological Science academic Degree in speciality – 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – South-Ukrainian National Pedagogical University, Odessa, 2010.

The theoretical and empirical analysis of suggestibility phenomena is presented in the dissertation research. The suggestibility is researched according to the continual-hierarchical approach to personality structure and features and considered as relatively stable integral multicomponent quality of personality, which has specific signs on all structural levels. The qualitative characteristics discovered psychological essence of the phenomena are studied on this research stage. The qualitative composition of parameters is presented by the affective,

protective and regulatory, cognitive, behavioral components. The original technique “The Suggestibility Test-Questionnaire” was developed according psychometric requirements in co-authorship for a diagnostics of psychological constitutes of suggestibility phenomena.

During the theoretical analysis of suggestibility psychological characteristics of Personality correlated with studied quality is determined.

From the results of qualitative analysis individual psychological signs of suggestibility are explicated; psychological portraits of persons with different disposition of suggestibility are described.

Key-words: suggestibility, qualitative parameters of suggestibility, types of suggestibility.